

Michał Krupa*

Dziedzictwo kulturowe małych miast środkowo-zachodnich Niemiec – na wybranych przykładach

Cultural heritage of small towns in central and western Germany – selected examples

Słowa kluczowe: dziedzictwo kulturowe, miasto, Niemcy, Ladenburg, Heppenheim, Weinheim

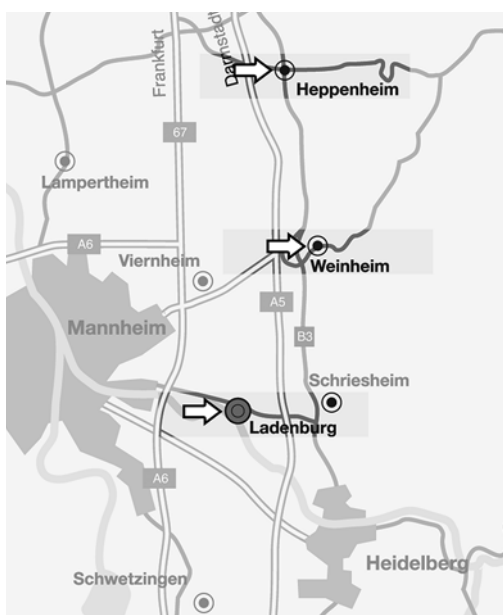
Key words: cultural heritage, town, Germany, Ladenburg, Heppenheim, Weinheim

WPROWADZENIE

Niemcy środkowo-zachodnie są regionem, który może poszczycić się wieloma ciekawymi przykładami małych miast zabytkowych, których charakter oraz zasób zabytkowy udało się zachować oraz odpowiednio wypromować. Niniejszy artykuł prezentuje trzy przykłady takich ośrodków. Są to: Ladenburg, Heppenheim oraz Weinheim. Miasta te to obecnie niewielkie ośrodki z liczbą mieszkańców od kilkunastu tysięcy w Ladenburgu do ponad 40 w przypadku Weinheim. Ich układy urbanistyczne wykryształizowały się w okresie wczesnego średniowiecza i w niemal niezmiennym kształcie przetrwały do dzisiaj. Obecnie miasta te są ważnymi punktami na mapie turystyki kulturowej Niemiec. Krajobraz kulturowy tych ośrodków jest jednym z ich podstawowych walorów. Jest on odpowiednio zachowany, zrewaloryzowany, a przy tym służy ich promocji oraz rozwojowi.

INTRODUCTION

Central and western Germany is a region that can boast numerous interesting examples of historic towns whose character and historic resources have successfully been preserved and suitably popularised. This article presents three examples of such towns; they are: Ladenburg, Heppenheim and Weinheim. Those towns are currently small urban centres with populations between several thousand in Ladenburg to over 40 thousand in the case of Weinheim. Their urban layouts developed in the early Middle Ages, and have been preserved almost unchanged until today. Nowadays, the towns are important points on the map of cultural tourism in Germany. The cultural landscape of those centres is one of their fundamental assets. It has been properly preserved, revalorised, and used for their promotion and development.

Ryc. 1. Mapa fragmentu środkowo-zachodnich Niemiec z zaznaczeniem lokalizacji miast Ladenburg, Heppenheim oraz Weinheim. Oprac. autor

Fig. 1. Map of central and western Germany with marked location of Ladenburg, Heppenheim and Weinheim. Prep. by author

* dr inż. arch., Wydział Architektury, Politechnika Krakowska * dr inż. arch., Faculty of Architecture, Cracow University of Technology

Cytowanie / Citation: Krupa M. Cultural heritage of small towns in central and western Germany – selected examples. *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation* 2017;52:27-35

Otrzymano / Received: 12.02.2017 • **Zaakceptowano / Accepted:** 3.03.2017

doi:10.17425/WK52WESTGERMANY

Praca dopuszczona do druku po recenzjach

Article accepted for publishing after reviews

LADENBURG

Pierwszym z analizowanych miast jest Ladenburg, położony w Badenii-Wirtembergii, nad rzeką Neckar. Miasto zamieszkuje obecnie 11 tysięcy mieszkańców. Najważniejszymi okresami w dziejach miasta są czasy rzymskie oraz okres średniowiecza. Około 40 roku n.e. założono tutaj obóz rzymski zlokalizowany nad Neckarem. W 98 roku n.e. cesarz Trajan nazwał go „Lopodunum”, co zapewne wpłynęło na późniejszą nazwę miasta. W przeciągu dwóch kolejnych stuleci obóz rozwinął

LADENBURG

The first of analysed towns is Ladenburg located in Baden-Württemberg, on the river Neckar. Nowadays, the population of the town numbers 11 thousand.

The Roman period and the Middle Ages were the most important in the history of the town.

Around 40 A.D. a Roman military camp was established here on the river Neckar. In 98 A.D., Emperor Trajan called it „Lopodunum” which must have influenced the later name of the town. During the next two centuries

Ryc. 2. Ladenburg na sztychu Mateusza Meriana z 1. połowy XVII wieku. Kopia w archiwum Katedry Historii Architektury, Urbanistyki i Sztuki Powszechnej Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej, s.v.

Fig. 2. Ladenburg in the sketch by Mathew Merian from the 1st half of the 17th c. Copy in the archive of the Chair of History of Architecture, Urban Planning and Applied Arts, Faculty of Architecture, Cracow University of Technology, s.v.

Ryc. 3a–b. Widok na główny plac Ladenburga. Fot. autor, 2016

Fig. 3a–b. View of the main square in Ladenburga. Photo: author, 2016

Ryc. 4. Zabytkowa zabudowa miasta. Fot. autor, 2016

Fig. 4. Historic town buildings. Photo: author, 2016

Ryc. 5. Zabytkowa zabudowa miasta oraz fragment elewacji frontowej kościoła parafialnego pw. św. Gawła. Fot. autor, 2016

Fig. 5. Historic town buildings and the fragment of front elevation of St. Gallus parish church. Photo: author, 2016

Ryc. 6a–b. Zabytkowa zabudowa miasta. Fot. autor, 2016
Fig. 6a–b. Historic town buildings. Photo: author, 2016

Ryc. 7. Widok na budynek Lobdengau-Museum. Fot. autor, 2016
Fig. 7. View of Lobdengau-Museum. Photo: author, 2016

Ryc. 8. Wnętrze Lobdengau-Museum. Fot. autor, 2016
Fig. 8. Interior of the Lobdengau-Museum. Photo: author, 2016

się w jeden z najważniejszych ośrodków rzymskich na wschód od Renu z własnym forum, bazyliką oraz teatrami. Hegemonia rzymska w Ladenburgu trwała do połowy V stulecia¹.

Około 100 lat później Merowingowie² zbudowali na ruinach *castrum* pałac królewski. W 628 roku król frankijski Dagobert I ofiarował Ladenburg w darze biskupowi Wormacji.

W okresie wczesnego średniowiecza w Ladenburgu zrealizowano wiele inwestycji budowlanych. Na przełomie IX i X wieku rozmierzono miasto średniowieczne z obwodem obronnym. Miało ono charakter organiczny, nieregularny, charakterystyczny dla ośrodków miejskich z tego okresu. Ową nieregularność można odczytać także obecnie, ponieważ struktura urbanistyczna Ladenburga jest dobrze zachowana. W wieku XIII na ruinach rzymskiej bazyliki zbudowano gotycki kościół pw. św. Gawła. Wówczas też uzupełniono i rozbudowano mury miasta.

Miasto przez dłuższy czas było w sferze wpływów biskupów Wormacji, którzy na początku XVI wieku przenieśli tutaj zbiory biblioteki klasztornej z Lorsch. W kolejnych wiekach Ladenburg prędko się rozwijał pomimo wojen i innych klęsk, które nawiedzały miasto³.

Obecny krajobraz kulturowy Ladenburga tworzą relikty z czasów rzymskich, średniowieczny układ urbanistyczny z rynkiem, ratusz, gotycki kościół parafialny pw. św. Gawła, pałac biskupów oraz historyczna szachulcowa zabudowa mieszkalna. Zabytki te są odpowiednio zrewaloryzowane i chronione. Dzięki dobrej promocji oraz ekspozycji (np. Lobdengau-Museum) zasób kultu-

the camp developed into one of the most important Roman centers to the east of the river Rhine, with its own forum, basilica and theatres. The Roman rule in Ladenburg lasted until the mid-5th century¹.

Around 100 years later the Merovingians² built the royal palace on the *castrum* ruins. In the year 628, Frankish king Dagobert I presented Ladenburg as a gift to the Bishop of Worms.

During the early Middle Ages numerous building investments were realised. At the turn of the 9th and 10th century the medieval town with its defensive perimeter was measured out. It was organic, irregular, characteristic for towns from that period. This irregularity is visible even today because the urban structure of Ladenburg has been well preserved. In the 13th century, the gothic church of Saint Gallus was erected on the ruins of a Roman basilica. At the same time, the town walls were completed and extended.

For a long time the town remained under the influence of the Bishops of Worms who, at the beginning of the 16th century, transferred here the collection from the monastic library in Lorsch. In the following centuries Ladenburg developed rapidly, despite wars and other catastrophes which ravaged the town³.

The current cultural landscape of Ladenburg includes: relics from the Roman period, a medieval urban layout with the market square, the town hall, the gothic parish church of St. Gallus, the bishops' palace and historic framework buildings. Those monuments are properly revalorised and protected. Owing to suitable advertising

rowy Ladenburga wpływa pozytywnie na rozwój miasta, determinując ożywienie gospodarcze oraz kreując nowe miejsca pracy m.in. w sektorze związanym z turystyką.

HEPPENHEIM

Drugim miastem wartym opisanie w kontekście niniejszego artykułu jest Heppenheim, położone na północ od Ladenburga. Jest to niewielki ośrodek, który obecnie liczy 25 tysięcy mieszkańców. Miasto ma jednak bogatą i barwną historię oraz cenny zasób kulturowy, który jest odpowiednio chroniony, a przede wszystkim właściwie eksponowany i wykorzystany.

and exhibition (e.g. Lobdengau-Museum) the cultural heritage of Ladenburg has positively affected the development of the town, intensifying its economic growth and creating new workplaces in the tourism sector.

HEPPENHEIM

The second town worth describing in the context of this article is Heppenheim, located to the north of Ladenburg. It is a small town which currently has 25 thousand inhabitants. The town, however, can boast a colourful and eventful history, and valuable cultural resources that are appropriately protected, but primarily properly exhibited and used.

Ryc. 9. Heppenheim na sztychu Mateusza Meriana z połowy XVII wieku. Kopia w archiwum Katedry Historii Architektury, Urbanistyki i Sztuki Powszechnej Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej, s.v.

Fig. 9. Heppenheim on the sketch by Mathew Merian from the mid-17th c. Copy in the archive of the Chair of History of Architecture, Urban Planning and Applied Arts, Faculty of Architecture, Cracow University of Technology, s.v.

Prawa miejskie Heppenheim otrzymało na początku XIV wieku, ale ośrodek powstał znacznie wcześniej. Pierwsza wzmianka o jego istnieniu pochodzi już z wieku VIII. W mieście znajduje się m.in. średniowieczny, pięcioboczny rynek z odrestaurowanymi, XVII-wiecznymi szachulcowymi domami, barokowy ratusz, kościół parafialny pw. św. Piotra, XIII-wieczny zamek Starkenburg, budynek sądu Elektoratu Moguncji z XIV wieku oraz niezliczona rzesza XVI-, XVII- i XVIII-wiecznych domów, charakterystycznych dla małomiasteczkowej architektury niemieckiej, wzniesionych wzdłuż wąskich, malowniczych ulic historycznego centrum miasta⁴.

Struktura urbanistyczna Heppenheim jest mało regularna i podobnie jak to ma miejsce w Lorsch – charakterystyczna dla europejskich wczesnośredniowiecznych ośro-

Heppenheim was granted its town rights at the beginning of the 14th century, but it had been established much earlier. The first mention of its existence dates back to as early as the 8th century. In the town there is e.g. the medieval pentagonal main square with restored 17th-century framework houses, the Baroque town hall, the parish church of St. Peter, the 13th-century Starkenburg castle, the Mainz Electorate courthouse from the 14th century and a multitude of 16th-, 17th- and 18th-century houses, characteristic for small-town German architecture, erected along narrow, picturesque streets of the historic town centre⁴.

The urban structure of Heppenheim is not very regular and – similarly to Lorsch – characteristic for early-medieval European urban centres. In the town

Ryc. 10. Rynek z ratuszem w Heppenheim. Fot. autor, 2016

Fig. 10. Main square with town hall in Heppenheim. Photo: author, 2016

Ryc. 11. Zabytkowa zabudowa miasta. Fot. autor, 2016

Fig. 11. Historic town buildings. Photo: author, 2016

Ryc. 12. Zamek Starkenburg. Fot. autor, 2016

Fig. 12. Starkenburg Castle. Photo: author, 2016

Ryc. 13. Fragment zespołu budynków dawnego Sądu Elektoratu Moguncji. Fot. autor, 2016

Fig. 13. Fragment of the building complex of the former Mainz Electorate Court. Photo: author, 2016

ków miejskich. W centrum miasta znajduje się niewielki rynek, o kształcie pięcioboku, z którego wychodzi łącznie osiem ulic. Przestrzeń tę zamykają dwu- i trzypiętrowe domy o konstrukcji szachulcowej wzniesione w końcu XVII wieku, na fundamentach wcześniejszych, które spłonęły w pożarze w 1693 roku. Przy rynku zlokalizowany jest barokowy ratusz o półszachulcowej konstrukcji. Jego elewację frontową zdobi drewniana wieża z zegarem. W jego bliskim sąsiedztwie znajduje się katolicki kościół parafialny pw. św. Piotra, nazywany również Katedrą Bergstrasse. Wzniesiono go na przełomie 1900 i 1904 roku, w miejscu wcześniejszych świątyń, z których najstarsza datowana jest na połowę VIII wieku. Do dzisiaj jest on symbolem miasta, stanowiąc pozytywną dominantę architektoniczną na tle historycznej szachulcowej zabudowy centrum⁵.

Nad miastem góruje położony na wzniesieniu wczesnośredniowieczny zamek Starkenburg. Wzniesiono go w celu obrony klasztoru w Lorsch i był on przez wieki warownią nie do zdobycia. Obecnie Starkenburg, tak jak to miało miejsce przez ostatnie dziesięć stuleci, nadal stanowi symbol miasta, wiążąc jego historię z pobliskim klasztorem w Lorsch⁶.

W południowej części miasta znajduje się XIII-wieczny budynek dawnego Sądu Elektoratu Moguncji. Wzniesiono go w sąsiedztwie średniowiecznych umocnień obronnych. Zespół w rzucie ma kształt pięcioboku z wejściem do wewnętrznego dziedzińca od strony południowej. Najstarszą częścią zachowaną do dzisiaj

centre there is a small market square, pentagonal in shape, with eight streets running out of it. The space is surrounded by two- and three-storey houses erected using the timber frame construction at the end of the 17th century, but on foundations of earlier buildings that had burnt down in the fire in 1693. The Baroque town hall with half-timber-framework construction is situated by the main square. Its front elevation is decorated by a clock tower. In its vicinity there is the Catholic parish church dedicated to St. Peter, also known as the Bergstrasse Cathedral. It was erected between 1900 and 1904, on the site of previous churches the oldest of which is dated back to the mid-8th century. It has remained the town landmark until the present day, constituting a positive architectonic dominant against the historic timber-framework buildings of the downtown⁵.

The early-medieval Starkenburg castle overlooks the town. It was erected to defend the Lorsch monastery, and for centuries it remained an unconquerable fortress. Nowadays Starkenburg, just like it has been for the last ten centuries, is still a town landmark linking its history to the nearby monastery in Lorsch⁶.

In the south part of the town there is a 13th-century building of the former Mainz Electorate Court. It was erected in the vicinity of the medieval fortifications. The complex was built on the plan of a pentagon with an entrance leading into the inner courtyard from the south side. The oldest part of the object preserved until

obiekty jest fragment kamiennej budowli salowej, pochodzący z okresu jego powstania. Obecnie jest siedzibą Muzeum Lokalnej Historii i Folkloru.

Wyżej wymienione przestrzenie i obiekty to tylko mała część zasobu dziedzictwa kulturowego, którym może poszczycić się miasto. Zasób ten jest, jak wspomniano wyżej, odpowiednio chroniony i stale rewaloryzowany. Należy zwrócić uwagę na fakt, że dzięki odpowiedniej promocji zabytkowy Heppenheim jest ważnym punktem na mapie turystyki kulturowej Europy Środkowej. To z kolei sprawia, że historyczny krajobraz kulturowy staje się istotnym czynnikiem rozwoju miasta także obecnie.

WEINHEIM

Trzecim i ostatnim z prezentowanych zabytkowych ośrodków środkowo-zachodnich Niemiec jest położone w Badenii-Wirtembergii Weinheim. Miasto liczy obecnie 43 tysiące mieszkańców i jest największym z analizowanych w niniejszym artykule ośrodków zabytkowych. Geneza jego powstania sięga VIII wieku.

Na krajobraz kulturowy miasta składają się przede wszystkim rynek z dawnym ratuszem, dwa zamki oraz historyczna zabudowa.

Struktura urbanistyczna miasta jest, podobnie jak w dwóch wcześniej opisywanych ośrodkach, dość nieregularna, z wydłużonym, prostokątnym rynkiem, przypominającym nieco Strassenmarkt. Na rynku zlokalizowany jest dawny ratusz, którego parter wzniesiony w połowie wieku XVI wykorzystywano jako otwartą halę targową, zaś piętro służyło celom urzędowym.

today is a fragment of a stone hall-building dating back to the period of its creation. Nowadays it is the seat of the Local History and Folklore Museum.

The above mentioned spaces and objects are merely a small section of the cultural resources that the town can boast of. The resources are, as has already been said, properly protected and constantly revalorised. One ought to stress the fact that owing to suitable promotion, the historic town of Heppenheim has become a significant point on the map of cultural tourism in Central Europe. That, in turn, makes the historic cultural landscape a vital factor in the development of the town nowadays.

WEINHEIM

The third and last among the presented historic centres in central and western Germany is Weinheim, located in Baden-Württemberg. Currently, the town has the population of 43 thousand inhabitants, and is the largest of the historic centres analysed in this article. Its origins date back to the 8th century.

The cultural landscape of the town comprises, first of all, the market square with the former town hall, two castles and historic town buildings.

The urban structure of the town, like in the two previously described centres, is quite irregular with an elongated, rectangular market square, slightly resembling Strassenmarkt. The former town hall, whose ground floor built in the mid-16th century served as an open market hall, while the first floor was used for official purposes, stands in the market square.

Ryc. 14. Weinheim na sztychu Mateusza Meriana z 1. połowy XVII wieku. Kopia w archiwum Katedry Historii Architektury, Urbanistyki i Sztuki Powszechnej Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej, s.v.

Fig. 14. Weinheim on the sketch by Mathew Merian from the 1st half of the 17th c. Copy in the archive of the Chair of History of Architecture, Urban Planning and Applied Arts, Faculty of Architecture, Cracow University of Technology, s.v.

Ryc. 15. Zabytkowa zabudowa miasta. Fot. autor, 2016
 Fig. 15. Historic town buildings. Photo: author, 2016

Ryc. 16. Zabytkowa zabudowa miasta. Fot. autor, 2016
 Fig. 16. Historic town buildings. Photo: author, 2016

Ryc. 17. Fragment rynku w Weinheim. Fot. autor, 2016
 Fig. 17. Fragment on the main square in Weinheim. Photo: author, 2016

Ryc. 18. Historyczna zabudowa przyrynkowa. Fot. autor, 2016
 Fig. 18. Historic buildings near main square. Photo: author, 2016

Ryc. 19. Dawny ratusz w Weinheim. Fot. autor, 2016
 Fig. 19. Old town hall in Weinheim. Photo: author, 2016

Ryc. 20. Historyczna zabudowa przyrynkowa. Fot. autor, 2016
 Fig. 20. Historic buildings near main square. Photo: author, 2016

Ważnym obiektem zabytkowym Weinheim jest obecny ratusz, zlokalizowany w dawnym zamku – siedzibie Elektora Palatyńskiego. Obiekt powstawał etapami. Jego najstarsza część – łuk, który tworzy górną bramę wejściową – datowany jest na 1400 rok, a kolejne można wiązać z okresem renesansu, baroku i wiekiem XIX, kiedy do korpusu budynku dobudowano neogotycką wieżę. Przy zamku znajduje się zabytkowy park, w którym zachowały się relikty średniowiecznych murów obronnych, z których najstarsze fragmenty pochodzą z 2. połowy XIII wieku.

Nad Weinheim górują ruiny średniowiecznego zamku Windeck, który został zbudowany po 1100 roku, aby podobnie jak Starkenburg w Heppenheim, chronić klasztor w Lorsch. Został zniszczony w końcu XVII wieku. Od 1978 ruiny znajdują się w posiadaniu mia-

An important historic object in Weinheim is the current town hall, located in the old castle – the seat of the Elector Palatine. The object was built in stages. Its oldest section – the arch that constitutes the upper entrance gate dates back to the year 1400, and other parts can be associated with the Renaissance and Baroque periods, and the 19th century when a neo-Gothic tower was added to the main building. By the castle there is a historic park where relics of medieval defensive walls have been preserved, the oldest fragments of which come from the 2nd half of the 13th century.

Overlooking Weinheim are the ruins of the medieval Windeck castle, which was built after 1100 in order to protect the Lorsch monastery, like the Starkenburg castle in Heppenheim. The former was destroyed towards the end of the 17th century. Since 1978, the ruins have been the

sta. Zamek został zrewaloryzowany i jest udostępniany turystom, oferując szereg atrakcji⁷.

Najstarszym obiektem sakralnym Weinheim jest kościół pw. św. Piotra, którego fragmenty pochodzą zapewne z wieku X. Budowla była wielokrotnie przebudowywana. Na początku XX wieku w wyniku zniszczeń został rozebrany i odbudowany w stylu neoromańskim z użyciem historycznego materiału. Średniowieczne freski z kościoła św. Piotra wyeksponowano w muzeum.

Cennym elementem krajobrazu kulturowego Weinheim jest także historyczna, szachulcowa zabudowa, której przykłady znajdują się m.in. w kwartale Garbarzy. Zabudowa jest tutaj rozmieszczona wzdłuż potoku. Dominują w niej domy i warsztaty garbarskie⁸.

Pisząc o zasobie kulturowym miasta należy wspomnieć także o takich obiektach, jak wzniesiony w konstrukcji szachulcowej „Kerwehaus” – dom karnawału z 1559 roku; miejsce spotkań gildii garbarzy „Budinger Hof” z 1582 roku; dawny dom zakonu krzyżackiego z 1710 roku oraz dawna rezydencja rodziny Ulner von Dieburg zwana „Dom Molitor” z połowy XVI wieku.

Reasumując tę ogólną analizę zasobu zabytkowego Weinheim trzeba podkreślić, podobnie jak w przypadku dwóch poprzednich miast, konsekwencję rewaloryzacji i promocji dziedzictwa tego ośrodka, co przyczynia się do jego rozwoju w czasach współczesnych. Obok innych kierunków rozwoju gospodarczego, takich jak przemysł czy handel, turystyka kulturowa odgrywa w Weinheim ważną rolę w szeroko rozumianym rozwoju tego zabytkowego ośrodka.

PODSUMOWANIE

Przywołane na potrzeby niniejszego opracowania przykłady trzech niewielkich miast zabytkowych z terenu środkowo-zachodnich Niemiec: Ladenburg, Heppenheim i Weinheim pokazują, jak istotny może być zasób kulturowy na drodze współczesnego rozwoju miasta. Odpowiednio wypromowany i zarządzany ośrodek z wartościowymi elementami krajobrazu kulturowego w postaci zamku, zabytkowego układu urbanistycznego, historycznej zabudowy z odrestaurowanymi obiektami danych gildii, pałaców miejskich czy hal targowych może zostać włączony w szlak turystyki kulturowej całego regionu. Należy przy tym podkreślić fakt, że prócz profitów gospodarczych turystyka kulturowa niesie za sobą także wysoce pozytywny przekaz społeczny, gdyż „turystyka jest jednym z przejawów wysoko rozwiniętej kultury” oraz przyczynia się do edukacji społecznej w zakresie ochrony i rewaloryzacji zabytków dziedzictwa narodowego.

property of the town. The castle has been revalorised and is accessible to visitors while offering various attractions⁷.

The oldest religious object in Weinheim is the church of St. Peter, whose fragments might date back to the 10th century. The church was altered several times. At the beginning of the 20th century, as a result of serious damage, it was dismantled and rebuilt in the neo-Romanesque style with the use of historic material. Medieval frescoes from the church of St. Peter are exhibited in the museum.

Valuable elements of the cultural landscape of Weinheim are also the historic, timber framework buildings, examples of which can be found e.g. in the Tanners' Quarter. The buildings are located along a brook, and tanners' houses and workshops are predominant here⁸.

When writing about cultural resources of the town, one has to mention other objects, such as the timber framework “Kerwehaus” – the house of carnival from 1559; the “Budinger Hof” from 1582 – the meeting place of the tanners' guild; the former house of the Teutonic Order from 1710, and the former residence of the Ulner von Dieburg family, known as the “Molitor House”, from the mid-16th century.

To conclude this general analysis of the historic resources in Weinheim, one has to emphasise, similarly as in the case of the two aforementioned towns, the consistency in revalorising and promoting the town heritage, which has contributed to its development nowadays. Besides other directions of economic development such as industry or commerce, cultural tourism in Weinheim plays a significant role in the development of that historic town.

SUMMARY

Examples of three small historic towns from the lands of central and western Germany: Ladenburg, Heppenheim and Weinheim, referred to in this study, show how essential cultural resources can be for modern development of a town. A properly promoted and managed centre with valuable elements of cultural landscape in the form of a castle, a historic urban layout, and historic buildings with restored houses of particular guilds, town palaces or market halls can be included in the cultural tourism route of the whole region. It should be emphasised that, besides economic profits, cultural tourism also brings a highly positive social message since “tourism is a manifestation of a highly developed culture” and contributes to social education concerning the protection and revalorisation of national heritage.

BIBLIOGRAFIA / REFERENCES

[1] Basler M., Grunewalder O., Vock I. Starkenburg Castle. District City Heppenheim, Heppenheim, 2016.

[2] Chowanetz-Dillmann C. Geschichte(n) aus Ladenburg – und Anderswo. Books on Demand, 2007.

- [3] Fresin J. Die Geschichte der Stadt Weinheim. Weinheim 1983.
- [4] Fuchs P., Lucas C., Müller F. Weinheim Zweiburgen-Stadt an der Bergstraße. Beltz, Weinheim, 1997.
- [5] Grau U., Guttman B. Weinheim – Geschichte einer Stadt. Diesbach, Weinheim, 2008.
- [6] Heppenheim. Historical centre. Basler M., Lange U. (eds.) Archive of district town Heppenheim, Heppenheim, 2016.
- [7] Muller F. Heppenheim Erleben. Diesbach, Weinheim, 2007.
- [8] 1200 Jahre Heppenheim. Im Gedenken an die erste urkundliche Erwähnung Heppenhems am 17. Juli 755. Herausgegeben vom Magistrat der Kreisstadt Heppenheim an der Bergstraße, Heppenheim, 1955.
- [9] Probst H. Ladenburg. Aus 1900 Jahren Stadtgeschichte. Ubstadt-Weiher, 1998.

¹ C. Chowaniec-Dillmann, *Geschichte(n) aus Ladenburg – und Anderswo*, Books on Demand, 2007, passim.

² Merowingowie to dynastia królów panująca w państwie frankijskim w latach 481–751.

³ H. Probst, *Ladenburg. Aus 1900 Jahren Stadtgeschichte*, Ubstadt-Weiher, 1998, passim.

⁴ F. Muller, *Heppenheim Erleben*, Edition Diesbach, Weinheim 2007, s. 10–13; M. Basler, O. Grunewalder, I. Vock, *Starken-burg Castle*, District City Heppenheim, Heppenheim 2016, passim.

⁵ F. Muller, op. cit., s. 10–13; *1200 Jahre Heppenheim. Im Gedenken an die erste urkundliche Erwähnung Heppenhems am 17. Juli 755*, Herausgegeben vom Magistrat der Kreis-

stadt Heppenheim an der Bergstraße, Heppenheim 1955; *Heppenheim. Historical centre*, (red.) M. Basler, U. Lange, Archive of district town Heppenheim, Heppenheim 2016, s. 2.

⁶ F. Muller, *Heppenheim Erleben*, Edition Diesbach, Weinheim 2007, passim; M. Basler, O. Grunewalder, I. Vock, *Starken-burg Castle*, District City Heppenheim, Heppenheim 2016, passim.

⁷ U. Grau, B. Guttman, *Weinheim – Geschichte einer Stadt*, Diesbach, Weinheim 2008.

⁸ J. Fresin, *Die Geschichte der Stadt Weinheim*, Weinheim 1983, passim; Fuchs P., Lucas C., Müller F., *Weinheim Zweiburgen-Stadt an der Bergstraße*, Beltz. Weinheim, 1997, passim.

Streszczenie

W artykule zaprezentowano trzy przykłady średnio-wiecznych małych miast zabytkowych z terenu środkowo-zachodnich Niemiec. Są to Ladenburg, Heppenheim i Weinheim. Miasto Ladenburg wykryształizowało się w okresie wczesnego średniowiecza, ale geneza jego powstania sięga czasów rzymskich. Na swym terenie posiada całe spektrum obiektów zabytkowych o wyjątkowej wartości kulturowej, takich jak rzymskie ruiny czy średniowieczny ratusz, kościół i pałac biskupi. Równie interesującym przykładem jest Heppenheim, które można nazwać skansenem tradycyjnego szachulcowego budownictwa niemieckiego. Historyczna zabudowa miejska jest tutaj świetnie zachowana i stanowi niebywałą atrakcję turystyczną. Wczesnośredniowieczne Weinheim jest największym z opisywanych miast. Charakteryzują je m.in. zachowana zabytkowa zabudowa miejska, ruiny XII-wiecznego zamku Windeck, XVI-wieczny ratusz oraz relikty średniowiecznych murów miejskich. Zabytki te są dobrze zachowane, dzięki czemu Weinheim obecnie jest częstym celem wyjazdów turystycznych.

Dzięki takim wartościom, jak m.in. zrewaloryzowane obiekty zabytkowe, zachowany oryginalny krajobraz kulturowy oraz jego odpowiednia promocja i upowszechnienie, wymienione ośrodki wszechstronnie się rozwijają, stanowiąc perły regionu. Sposób wykorzystania zasobu dziedzictwa kulturowego Ladenburga, Heppenheim i Weinheim, a przy tym jego ochrona i odpowiednia konserwacja, może stać się dla innych miast zabytkowych cennym przykładem, jak umiejętnie wykorzystywać swój kapitał kulturowy i nim zarządzać.

Abstract

The article presents three examples of historic medieval cities from western Germany. They are: Ladenburg, Heppenheim and Weinheim. Ladenburg crystallised during the early – medieval period, but its origins date back to the Roman times. It encompasses a range of historic buildings representing unique cultural values, such as Roman ruins or medieval town hall, the church and the bishop's palace. Equally interesting, Heppenheim can be called an open air museum of traditional German framework building. Historic town buildings have been beautifully preserved and constitute a great tourist attraction. Early-medieval Weinheim is the largest among the described towns. Its characteristic features include e.g. preserved historic town buildings, ruins of the 12th-century Windeck castle, the 16th-century town hall as well as relics of medieval town walls. The monuments have been well-preserved, owing to which Weinheim is now a popular tourist destination in the region.

Thanks to such values as e.g. revalorised historic objects, preserved original cultural landscape and its proper promotion and popularisation, the mentioned centres have flourished and become gems of the region. The way in which the cultural heritage of Ladenburg, Heppenheim and Weinheim has been used, as well as its protection and appropriate conservation, could set a valuable example for other historic towns on how to effectively manage and use their cultural capital.